TANANYAGAINK BEMUTATÁSA

Chikán Ildikó:

Az új közgazdász szakirányú nyelvkönyv[2]

A Magyar Nyelvi (volt Kodolányi János) Intézet - a régi NEI - Magyar Nyelvi Tagozatán intenzív magyar nyelvtanítás folyik annak érdekében, hogy a szeptemberben magyarul még egyáltalán nem tudó, de magyar egyetemekre pályázó külföldi diákok a következő év júniusában sikeres egyetemi felvételi vizsgát tehessenek magyar nyelvből és magyar nyelven szaktárgyakból.

Az első félévben a különféle szakokra készülő hallgatók azonos tankönyvekből[3] sajátítják el a magyar nyelv alapjait. A második félévben azonban választott pályájuknak megfelelően ún. szakirányú nyelvkönyvekből tanulnak. A szakirányultság elsősorban a szókincsben, a feldolgozandó szövegek témájában mutatkozik meg. A nyelvtani jelenségek megtanítását tekintve a tankönyvírók igyekeznek összhangot teremteni a különféle szakirányú nyelvi könyvek között.

A szakirányú nyelvkönyvek írásának és használatának több évtizedes hagyományai vannak intézetünkben. A hetvenes évek elején ún. orvosi, műszaki és társadalomtudományi[4] szakirányú nyelvkönyvek készültek. (Ez utóbbiból tanultak a leendő közgazdászok.) Ezeket a '80-as évek elején újabbak váltották fel, amelyek, mint alapra, az 1980/81-es tanévben először használt Színes Magyar Nyelvkönyvre épültek. Ekkor már önálló könyvek készültek az agrár, a bölcsész, a közgazdász, a műszaki és az orvosi szakirány számára.

Az 1982-re elkészült ún. "közgazdász nyelvkönyv"[5] történelemmel és gazdasággal foglalkozó szövegei a kor szellemének megfelelően a marxista történelem- és gazdaságszemléletet tükrözték. Több szöveg a '70-es évek végén fennállt gazdasági helyzetet tárgyalta. Az évek múlásával az adatok elavultak, a politikai változások a történelmi-gazdasági szemléletben is változásokat eredményeztek. Már a '80-as évek végén kiegészítő

2 Elhangzott a VI. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencián, 1996. április 3-án

3 Erdős-Kozma-Prileszky-Uhrmann: Színes Magyar Nyelvkönyv vagy Kovácsi Mária: Itt magyarul beszélnek

4 Szerzők: Andrássy-Seregy-Uhrmann

5 Szerzők: Chikán-Giay-Kovácsné, dr. Réczei M.- Pákozdyné

anyagot kellett készíteni a könyvhöz az elavult adatok időszerűsítésére, illetve a kieső szövegek pótlására, újabban felmerülő témák (pl. környezetvédelem) tárgyalására.

Természetesen nemcsak a szövegek elavulása, hanem az intenzív nyelvtanítás közben felgyűlt újabb tapasztalatok is sürgettek, hogy új nyelvkönyvet írjunk a leendő közgazdászok számára. Az egy éve indult munkát hárman végezzük: Garay Melinda, Csonka Csilla és jómagam.

A körülbelül húsz tanítási hétre, azaz 260-280 tantermi órára tervezett nyelvkönyv tizenkét leckéből áll majd, esetleg kiegészítve néhány szakszöveggel. Az egyes leckék két-két szöveget tartalmaznak, az első az emberiség történetének egyes korszakait vizsgálja gazdaságtörténeti szempontból (pl. Ipari élet a középkorban, A merkantilista világkép), a második pedig egy-egy, a közgazdászok érdeklődési körébe tartozó nemzetközi szervezetet mutat be (pl. ENSZ, GATT, IMF, EGK).

Az elmondottakból következik, hogy a szövegek a hozzájuk csatlakozó lexikai gyakorlatokkal elsősorban a szakszókincset bővítik. Ugyanakkor a megismertetendő újabb nyelvtani anyag bemutatására is szolgálnak. Itt és most nem a szövegekkel, hanem a könyv nyelvtani anyagával szeretnék foglalkozni, mely a magyar nyelvet idegen nyelvként tanítók számára esetleg egy-két újdonságot is tartogat.

A második félévi nyelvkönyv feladata az első félév során lefektetett nyelvi alapok erősítése, a régi ismeretekből kiindulva az ismeretek bővítése. Mi az ismétlést, bővítést rendszerező összefoglalással kapcsoltuk össze többféle módszert ötvözve, s nem titkolt célunk volt az, hogy könyvünk egyfajta nyelvtani kézikönyv is legyen hallgatóink számára, amelyet későbbi tanulmányaik során is elővehetnek, ha valamiben kétségeik lennének. E kézikönyv-jelleget szolgálják a különféle összefoglaló táblázatok és a pontokba szedett szabályok.

A nyelvtan a nyelvtani gyakorlatokkal együtt kívánja elérni e sokrétű célt: a nyelvi rendszer és a szabályok megértését és begyakorlását. Itt újra ki kell térnem a szókincsre. A szakszövegek értelemszerűen kevés lehetőséget nyújtanak a köznyelvi szókincs bővítésére. Így a nyelvtani rész elsősorban a köznyelv szavaival dolgozik, új szavakat is bevezet, míg a nyelvtani gyakorlatok a kétféle — köznyelvi és szakmai — szókincset forgatják, gyakorolják.

A nyelvtan felosztása konzervatívnak tűnhet, mivel nagy vonalakban a leíró nyelvtan rendszerező módszerét alkalmazza. A formát kitöltő tartalom azonban már arra összpontosít, mi a fontos az idegen ajkúak számára.

Indulásként az 1. leckében táblázatokban rendszerezzük az első félévben tanultakat, emellett foglalkozunk olyan helyesírási és kiejtési kérdé-

sekkel is, mint a régi nevek írása-kiejtése, szótagolás és a magyar elválasztási szabályok, az írás és kiejtés eltérő volta a hasonulás eseteiben. Hangsúlyozottan foglalkozunk az indulatszavakkal, a felkiáltó és óhajtó mondattal mint a köznyelv elengedhetetlen elemeivel, melyekkel korábban hallgatóink alig-alig találkoztak. Az első leckében kezdjük el a még ismeretlen névszóragok, névutók bevezetését és a szóképzés több leckén át húzódó bemutatását, gyakorlását.

A 2. leckében az igenevek képzését és használatát foglaljuk össze. Az alapfokú tanulmányokra visszautalva szabályokba foglalva ismételjük az igekötős igék szórendjét önmagukban és az "akar, tud" és hasonló igékkel alkotott szerkezetekben. Bőven foglalkozunk a melléknévi igenevek jelzői és állítmányi szerepén túl a főnevesült és összetett szavakban előforduló alakjaival is, köznyelvi és szaknyelvi szavakban (mosógép, hűtőszekrény, törvényalkotó stb.).

A létigéből képzett "levő" és "való" igenevek tárgyalásánál újdonság a korábbi közgazdász nyelvkönyvekhez képest a "való" igenév minden jelentésének megismertetése a diákokkal. A 3. lecke további része összefoglaló táblázatokat tartalmaz a névutókról és újszerű táblázatokat a határozószavak és egyes igekötők kapcsolatáról, a határozószavak (névutók) ragos, jeles és képzett alakjairól. E táblázatok egyes elemeit igen-igen nagy munkával vagy egyáltalán nem tudnák a diákok szótáraikban megtalálni (pl. bentről, bent, be-, beljebb, legbeljebb, benti, benső; hátulról, hátul, hátra, hátrébb, hátsó). (Ld. az 1. és 2. sz. melléklet.)

A rendszerezve, összefoglalva új ismeretek adásának az elve érvényesül a 4. leckében is, ahol felsoroljuk a lehető legtöbb igekötőt. A különféle funkciók tárgyalásán túl egy-egy igének példamondatokkal mutatjuk be a lehető legtöbb igekötős alakját. E lecke igen fontos táblázata az, amely az igekötős igéket a szoros szókapcsolatokkal (frazeológiai egységekkel) együtt tárgyalja. A frazeológiai egységek előtagjai tárgy- vagy határozóragos főnevek, amelyek az igekötőkkel azonos szórendi szabályokat követnek. Néhányuk már igekötős igévé vált gyakorlatilag. (Vö. egyetért — szert tesz vmire) Pl.: Kiszalad a kertbe. Valóra válik az álmod. Nem szaladsz ki a kertbe. Nem válik valóra az álmod. (Ld. még a 3. sz. melléklet.)

Az 5. lecke a tárgyas és tárgyatlan ige- és szoros szókapcsolatpárokra vonatkozó ismereteket bővíti és foglalja össze. Igyekszünk ezeket az ismereteket is aktívvá tenni a lehetséges átalakítások bemutatásával, gyakorlásával. Pl.: Új kapcsolatok jöttek létre. Új kapcsolatokat hoztak létre. (Ld. a 4. sz. melléklet.)

A 6. lecke tömören pontokba szedi az alanyi és tárgyas igeragozás használatának szabályait, és igen részletes, bármikor elővehető táblázatot ad a határozatlan és határozott tárgyról.

A következő apró újdonság a 8. leckében található, ahol az alárendelt mondatok tárgyalása okán sok köznyelvi mondatkezdő panelt adunk meg: Azt hiszem, ... úgy látom, ... stb.

Eddigi nyelvkönyveink csak a tárgyi alárendelt mondat időviszonyait tárgyalták (Azt mondta, hogy elmegy /elment.), holott más esetekben is gondot okozhat idegen ajkúak számára az anyanyelvükben finoman kifejezett időviszonyok visszaadása magyarul. (Például jövő a múltban.) Könyvünkben próbáljuk megtenni az első lépéseket e problémakör kidolgozásának hosszú útján. (Pl.: Most nyugodt lenne, ha segítettél volna neki/ ha segítenél most neki, ha segítenél majd neki.) (Ld. még az 5. sz. melléklet.)

A 9. leckében a sajátos jelentéstartalmú mellékmondatokat és a mellérendelt mondatokat tárgyalva, gyakorlati szempontból foglalkozunk a különféle formai átalakításokkal azonos tartalmú mondanivaló esetén: következményes és következtető, megengedő és ellentétes, következtető és magyarázó viszonylatban.

A feltételes és a felszólító módé a 10. lecke. Részletesen kitérünk azokra az esetekre, amelyekben e "szubjektív" igemódok a kötőmód szerepét töltik be, túlmenve természetesen az alapfokú nyelvkönyvekben megadott eseteken. Rámutatunk azokra a helyzetekre is, amikor a beszélő választhat, hogy érzése, véleménye kifejezésére melyik igemódot használja (Pl.: Nem valószínű, hogy eljön/eljönne/eljöjjön.), tehát objektív ténynek véli, amit mond, vagy megengedi magának a tévedés lehetőségét. (Ld. még a 6. sz. melléklet.)

A továbbiakban a korábbi közgazdász nyelvkönyvben megkezdett utat követve foglalkozunk az előre- és visszautalás összefüggő beszédben, szövegben használatos eszközeivel. A névmások, személyragos névutók stb. tanulásakor természetesen utaltunk már szerepükre az ismétlések elkerülésében. E végső összefoglalás tudatosítása kíván lenni mindannak a sok gyakorlati tapasztalatnak, amelyet a többhavi közös munka során hallgatóink szereztek.

Az utolsó, nyelvtant is tartalmazó lecke ritka vagy régies nyelvi jelenségeket, apró kérdéseket tárgyal, s még egyszer, utoljára felhívja a figyelmet a helyes szótárhasználatra olyan többjelentésű, azonos vagy hasonló alakú szavak segítségével, melyek az év során újra és újra felbukkantak. (Pl.: a "tart" ige vagy a "szín, szint, szinte, szintén" szavak.)

Úgy gondolom, munkánkban több olyan nyelvi kérdést vetünk fel, melyek továbbgondolása minden, magyart mint idegen nyelvet tanító kolléga számára szükséges és hasznos volna. Ehhez a továbbgondoláshoz kívánok jó munkát szerzőtársaim — Csonka Csilla és Garay Melinda — nevében is.

(1. sz. melléklet)

Egyes határozószók és névutók végződéses alakjai

Egyes határozószók és névutók is kaphatnak különböző végződéseket (képzőket, jeleket, ragokat), így a hely- és időviszonyokat még pontosabban fejezhetjük ki a segítségükkel.

honnan?	hol?		hova? (meddig?)		
innen	itt		ide eddig ~idáig (meddig?)	(idébb)	
onnan	ott		oda addig ~odáig (meddig?)	(odébb/odább)	
kintről	kint/kinn	(leg)kijjebb	ki-	kijjebb	legkijjebb
bentről	bent/benn	(leg)beljebb	be-	beljebb	legbeljebb
fentről	fent/fenn	(leg)feljebb	fel-	feljebb	legfeljebb
föntről	fönt/fönn	(leg)följebb	föl-	följebb	legföljebb
lentről	lent/lenn	(leg)lejjebb	le-	lejjebb	leglejjebb
erről	-		erre	errébb (közelebb)	
arról	-		arra	arrébb/arráb (távolabb)	
kívülről	vmin kívül	legkívül	kívülre	legkívülre	
belülről	vmin belül	legbelül	belülre	legbelülre	
felülről	vmin felül	legfelül	felülre	legfelülre	
fölülről	vmin fölül	legfölül	fölülre	legfölülre	
alulról	alul	legalul	alulra	legalulra	
elölről	elöl	legelöl	előre előrébb	legelőre	
hátulról	hátul	leghátul	hátra hátrább	leghátulra /leghátrébb	
középről	középen	-	középre		
oldalról	oldalt	-	félre/oldalra		
szélről	szélen	legszélen	szélre -	legszélre	
vmin túlról	vmin túl	-	vmin túlra -		
			Figyelem! legfeljebb = maximum legalább = minimum		

Példák:

Zoliék lakása feljebb van, mint a miénk. Tedd egy kicsit lejjebb a képet!
Gyere idébb! (= közelebb hozzám) Tegnap idáig olvastam a szöveget.
Tedd arrébb a poharat, mert itt zavar minket! A dátumot fölülre írd!
Elölről kell kezdenem munkát, mert elrontottam. A zaj kintről jön.

(2. sz. melléklet)

honnan?	hol?	Milyen? (-i)	melyik? (-só/-ső)
	itt	itteni	--
	ott	ottani	--
innen	--	--	innenső
onnan	--	--	onnansó
	kint	kinti	külső
	bent	benti	benső, legbenső
	fent	fenti	felső, legfelső
	fönt	fönti	fölső, legfölső
	lent, alul	lenti	alsó, legalsó
	vmin kívül	--	külső, legkülső
	vmin belül	--	belső, legbelső
	vmin felül	vmin felüli	felső, legfelső(bb)
	vmin fölül	vmin fölüli	fölső, fölsőbb, legfölső
	vmin alul	vmin aluli	alsó, alsóbb, legalsó
	elöl	--	első/elülső, legelső
	hátul	--	hátsó/hátulsó, leghátsó
	oldalt	--	oldalsó
	szélen	--	szélső, legszélső
	középen	--	középső
	vmin túl	vmin túli	túlsó
	--	--	utolsó, legutolsó

mikor?		milyen? (- i)	melyik? (-só/-ső)	
most	—	mostani	—	—
végül	legvégül	—	végső	legvégső
végre	—	—	—	—
utoljára	legutoljára	—	utolsó	legutolsó
utóbb	legutóbb	utóbbi, legutóbbi	—	—
(az) előbb	—	(az) előbbi	—	—
(a) múltkor	—	(a) múltkori	—	—
(a) legközelebb	—	(a) legközelebbi	—	—

A hátsó sorban nem lehet érteni semmit.
Tegye a fenti mondatokat múlt időbe!
A mostani rádiónkat két éve vettük.

(3. sz. melléklet)

Összehasonlító táblázat

I. igekötős igék	II. igék igekötőszerű előtaggal	III. szoros ragos szókapcsolatok
vki **ki**megy vhova	vki **észre**vesz vmit	vmi eszébe jut vkinek
vki **be**jön vhonnan	vki **egyet**ért vkivel	vmi valóra válik
vki **le**szalad vhol	vki **jól**lakik vmivel	vmi lehetővé válik
vki **fel**lép vmire	vmi **jó**lesik vkinek	vki lehetővé tesz vmit
vki **el**fut vmitől	stb.	vmi rendbe jön
vki **meg**ír vmit		vki rendbe tesz vmit
vki **át**sétál vmin		vki részt vesz vmiben
vmi **rá**repül vmire		vki világra jön
vki **haza**telefonál		vki világra hoz vkit
vki **egybe**ír vmit vmivel		vki számon tart vmit
vki **ellen**áll vminek		vki szert tesz vmire
vki **elő**ír vmit		vki romba dönt vmit
vki **együtt**jár vmivel		vki győzelmet arat vki felett
vki **félbe**vág vmit		vki vereséget szenved vmitől
vki **hátra**néz		stb.
vki **kölcsön**ad vmit		
vkik **körül**állnak vmit		**IV. lazább ragos szókapcsolatok**
vki **közbe**kiabál		
vki **külön**ír vmit vmitől		
vki **létre**hoz vmit		vki iskolába jár
vki **mellé**beszél		vki moziba jár
vki **össze**ír vmit		vki kezet mos
vmi **szembe**jön vkivel		vki fogat mos
vki **tönkre**tesz vmit		vki rádiót hallgat
vki **újjá**épít vmit		vki televiziót néz
vki **újra**ír vmit		vki hajat mos
vki **végig**olvas vmit		vki ebédet főz
vki **tovább**sétál		vki kirándulni megy
vki **kettévág** vmit		vki aludni megy
vki **tele**ír vmit vmivel		vki kezet fog vkivel
stb.		stb.

A II. III. és IV. csoportba tartozó igék előtagjai (függetlenül attól, hogy egybe- vagy különírjuk őket) a mondatban ugyanúgy mozognak, mint az I. csoportba tartozó igék igekötői. Pl:

Kölcsönadod a szótáradat? → *Ne add kölcsön* a szótáradat!
Észrevettem a hibát. → *Nem vettem észre* a hibát.
Anikó *rendbe tette* a szobáját. → *Tedd rendbe* te is a szobádat!
Vasárnap *kirándulni megyünk.* → Mikor *megyünk kirándulni?*

(4. sz. melléklet)

A. Újabb keletkezésű – kifejezésekből alakult – igekötős igék is alkothatnak ilyen tárgyas-tárgyatlan igepárokat. Érdekes, hogy ezeknél a példáknál csak az igekötő azonos, az igék különbözőek, pl.

tárgyas igék	tárgyatlan igék
vki létrehoz vmit	vmi létrejön
vki tönkretesz vmit	vmi tönkremegy
vki végbevisz vmit	vmi végbemegy

B. A ragos szoros szókapcsolatok között is találunk ilyen párokat, pl.

tárgyas ragos szókapcsolatok	tárgyatlan ragos szókapcsolatok
vki rendbe tesz/hoz vmit	vmi rendbejön
vki lehetővé tesz vmit	vmi lehetővé válik
vki világra hoz vkit	vki világra jön
vki szóba hoz vmit	vmi szóba kerül

(5. sz. melléklet)

Időviszonyok az alárendelt összetett mondatokban

I. Függő beszédben (idézetben tárgyi alárendelt mondatokban)

Azt mondja (most), hogy esik az eső (most).	egyidejű
Azt mondja (most), hogy esett az eső (ezelőtt, tegnap).	előidejű
Azt mondja (most), hogy esni fog az eső (ezután, holnap).	utóidejű
Azt mondta (délben), hogy esik az eső (délben).	egyidejű
Azt mondta (délben), hogy esett az eső (délelőtt).	előidejű
Azt mondta (délben), hogy esni fog az eső (délután).	utóidejű.
Azt fogja mondani (este), hogy fáradt (este).	egyidejű
Azt fogja mondani (este), hogy fáradt volt (délután)	előidejű
Azt fogja mondani (este), hogy fáradt lesz (másnap).	utóidejű
Azt kéri, hogy segítsünk neki (most, később).	egyidejű vagy utóidejű.
Azt kérte, hogy segítsünk neki (korábban, most).	egyidejű vagy utóidejű
Azt fogja kérni, hogy segítsünk neki (a jövőben).	egyidejű vagy utóidejű
Azt kérdezi (most), hogy segítenél-e neki.	egyidejű vagy utóidejű
Azt kérdezi (most), hogy segítenél-e majd neki.	utóidejű
Azt kérdezi (most), hogy segítettél volna-e neki (tegnap).	előidejű
Azt kérdezte (az előbb), hogy segítenél-e neki (az előbb vagy most).	egyidejű vagy utóidejű
Azt kérdezte (az előbb), hogy segítenél-e majd neki.	utóidejű
Azt kérdezte (az előbb), hogy segítettél volna-e neki. (korábban)	utóidejű

Az <u>utóidejűséget</u> a mondatban a <u>majd</u> szóval fejezhetjük ki még erősebben:

Azt kéri, hogy majd segítsünk neki.	utóidejű
Azt kérte, hogy majd segítsünk neki.	utóidejű
Azt fogja kérni, hogy majd segítsünk neki.	utóidejű

II. Időhatározói alárendelt összetett mondatokban

Amikor odamegyek, ő mindig örül.	(általánosság)
Amikor odamentem, nagyon örült.	egyidejű
Amikor odamentem, épp mosott.	egyidejű
Amikor odamentem, már nem volt otthon/ már elment otthonról.	előidejű
Amikor odamegyek (majd), ő várni fog.	egyidejű
Amikor oda fogok menni, ő várni fog.	egyidejű
Amikor oda fogok menni, ő épp indulni fog.	egyidejű
Amikor oda fogok menni, ő <u>már</u> nem lesz otthon.	előidejű

Az előidejűséget nem tudjuk egész pontosan kifejezni, a „már" szó utal arra, hogy a mellékmondat cselekvése már befejezett lesz, amikor a főmondat cselekvése megtörténik.

(6. sz. melléklet)

Különleges esetek, amikor a beszélő a saját beszédstílusától függően használ:

a)	kijelentő módot:	Kizárt (dolog), hogy tervetek megvalósul.
	vagy	
	felszólító módot:	Kizárt (dolog), hogy a tervetek megvalósuljon.
b)	feltételes módot:	Hogy vinné el az ördög! Nincs, aki segítene.
	vagy	
	felszólító módot:	Vigye el az ördög! Nincs, aki segítsen.
c)	kijelentő módot:	Bárhová mész is, mindig veled leszek.
	vagy	
	feltételes módot:	Bárhová mennél is, mindig veled leszek.
	vagy	
	felszólító módot:	Menj bárhova is, mindig veled leszek.

Ezekben a példamondatokban a feltételes és a felszólító igemódok a határozatlanságot, a valószínűséget erősítik.